GEMERTS DIALECT

door Wim Vos

In het vorige nummer van Gemerts Heem zijn we halverwege blijven steken met het "Commentaar en Aanvullingen op de Gemertse Woordenlijst van Jan van Berlo", zoals die werd gepubliceerd in de nrs. 3 en 4 van de vorige jaargang.
De in het Commentaar etc. verwerkte reacties zijn van respektievelijk Frans van de Laar, Hein van Gemert en Rector M.H.J. Pennings. Ook in het hiernavolgende vervolg zijn hun namen afgekort met resp. L., G. en P.:

mŏzzeke: -'rŭjre in iets', roeren in iets. (Maar vgl. V.d. Wijst. p.43: mozzeke: rook veroorzaken). Ook 'knoeien'. Volgens G. is de juiste uitspraak 'mozzeke' (zonder ^). Tijdens de jaarvergadering kreeg ik van iemand een papiertje in de hand gestopt met de volgende opmerking: "Ze zitten jongk baj-ĵn te mozzeke" = ze voeren een slordig,goor huishouden, waar in niemand de leiding heeft; niet hygiënisch. 'Jongk baj-ĵn' zal wel betekenen: een stel vrijgezellen, broers, zonder ouders.

mûlder: -z-nw.,m., 1. een molenaar, 2. mannelijke meikever volgens J. van Berlo. Op hetzelfde anonieme papiertje las ik: "Meikever= keevelder (zie hiervoor, s.v. keevelaor); 'ne mûlder was een wit bestoven exemplaar; mannetje?" Over de kleur van ''ne mûlder' is iedereen het eens, over het geslacht dus niet.

nîweres: -bw., munt (bij kruis of munt). Volgens J.W. Vos en G. moet dit zijn: 'nînrewers'. P. geeft: 'nîrwers'.

onnutterik: -z.nw. ,m., 'n viezerik?? In A.P. de Bont: Dialekt van Kempenland, Deel II Vocabularium, Assen, 1958; p.442 vond ik een bevestiging van Van Berlo's mening. Onder 'ônôt' vermeldt De Bont:"bnw. en bijw. onnut; bnw.onkies, vuil, gemeen, onnutte proo't, onnut doeWn (bijw); ....bijw. zeer, geweldig. Hij is onnut stærk".

In het Gemerts bestaat ook het woord 'onnut'. Onlangs hoorde ik P. Rooyackers (89) uit Huize Ruyschenbergh vertellen over zijn diensttijd (1914-1918 !). Tegenover zijn meerdere hield Piet zijn mening staande: "D'r howde ge gînne skrik af te hébbe. As se zaoge dè ge skrik hat, wôrde ze onnut". Van der Wijst, p.46 geeft voor 'onnut':vasthoudend, maar de betekenis 'gemeen' die De Bont opgeeft zou ook heel goed kunnen. Martien van den Boom dacht aan 'gevaarlijk'. Volgens hem kan 'n paard 'onnut',d.i. vurig zijn (en dus gevaarlijk, gemeen).

G. merkt op: "Insékte zéng onnut" = fanatiek, ze steken. Dit sluit aan bij de betekenissen: vurig, gemeen, gevaarlijk.

Van Berlo geeft als tweede betekenis van 'onnutterik':iemand die er niet veel van terecht brengt, een nietsnut. Deze betekenis wordt weer bevestigd door de opmerking van G.: ''n onnut'is een vrouw die geen huishouden kan voeren.

onterik: -z.nw.,m., nietsnut,iemand die er niet veel van terecht brengt. Een synoniem dus volgens Van Berlo van de tweede betekenis van 'onnutterik'. Bij De Bont, p. 444 vond ik onder 'ônt': "bnw. ônt, smerig, vuil, enen onten boer; Hij lèut er z'ne grond zéu mär ont bæligge; gemeen, Hij is ont (in zijn woorden), 't Is enen onte mæ z'n bakkes (Westelbeers). Het voorbeeld van de boer die zijn akker niet bijhoudt, maakt duidelijk hoe men aan de betekenis onterik = nietsnut kon komen.

N.B. Van Dale, 8ste dr. geeft voor'onnut':bn. 1. niet van nut, ondienstig,.... de onnutte ledigganger.... 2.nutteloos, vergeefs..... Idem, onder 'onnut': "m.-v.l. iemand die nergens voor deugt;onbeduidend persoon;-(Zuidn.)smeerpoes. Hetzelfde woordenboek geeft onder 'ont' (II): "bn. (gew.) vuil, smerig: een ont wijf; onte praatjes".

ontweer: z.nw., o. hondeweer, slecht weer. In het licht van wat er gezegd is onder 'onnutterik' en 'onterik' is dit woord volkomen duidelijk en zeer wel mogelijk.

opperes: -bw., kruis (bij kruis of munt). Zowel G. als P.

zeggen: 'oppers' (oppers èn nîr(re)wers).

papsâk: - z.nw.,m., dikke, korte man. G. vult aan''m paat'. Misschien van 'pad' (het dier). Van Dale geeft tenminste "Ik ben zo dik als een pad, ik heb zoveel gedronken of gegeten, dat het mij benauwt. Ook in Van Dale: "pad: slordige en vadsige vrouw (Zuidn.)".

piekkem: -z.nw.,m.,lange jongeman die alleen in de lengte is gegroeid maar niet in de breedte.G. zet hier een vraagteken bij.

pintenaojker: -z.nw.,m., Van Berlo: iemand die de puntjes op de i zet. Mijn mening dat het een benaming is voor iemand die kieskeurig is, vooral bij het eten, wordt bevestigd door G. die bij dit woord aantekent: "kleinzielig, vrît nie alles".

prôsser: -z.nw.,m., een knoeier, iemand die bijv. het eten laat overkoken. G. kent dit woord niet, maar P. kent het werkwoord 'prösse'= "het verwerken van de slacht van varkens voor het afsnijden, bv. zult maken,'bombâllie'(=balkenbrij), het smelten van vet om 'kaoje'(=kaantjes) te krijgen". Ik kan me voorstellen dat hieruit de betekenis genoemd door Van Berlo uit ontstaan is. Ik zit alleen nog met het probleem van de uitspraak:ô als in pôtjes (=pootjes) of ö als in mök (jonge koe; van melk op gras overgegaan; Van der Wijst). Wie weet het?

Pag. 120.

reen: -z.nw., een gesprek, praat. G. zegt: 'reeje'; P. zegt 'reej'. G. verbetert Van Berlo's "We han 'r toevallich chistere nôch reen ôvver" als volgt: "We han 'r chistere toevallich nôch reeje-n-ôvver". De -n is dus slechts een overgangsklank.

saeper: -z.nw., etter uit ontstoken ogen. G. spreekt uit: 'seeper'.

sèntjestaeke: -ww., z.nw., spelletje met centen. Allereerst de woordvorm: volgens G. moet het zijn 'skrîpkestaeke'. De heer J.J. v.d. Broek uit Boekel schrijft dat men "skrepjestaeke" zei. P. zegt dat het 'staeke' is.
Ik vroeg ook inlichtingen over de spelregels. Nou die kreeg ik!De Heer v.d. Broek stuurde een brief met 'n uitvoerige beschrijving en de Heer Pennings is nog bezig de spelregels uit zijn geheugen op te duiken van 'staeke', 'opchôje' en 'stînkedöppe'! Ik zie mij dus genoodzaakt hieraan t.z.t. een apart artikel te wijden!

sjowre: -zwaaien ten afscheid, van kinderen. G. plaatst hier een vraagteken, maar misschien heeft dat iets te maken met de wat moeilijke spelling: misschien was 'sjoewre' be-

ter herkenbaar geweest maar we houden ons nu eenmaal aan de afgesproken spelling. Alma Otten kent de groet: 'bezjowr' (bonjour), en daarvan kan 'sjowre' een afleiding zijn, speciaal voor kinderen. De Bont, Voc., p. 96, 'bɔ̃nz'u.rə(n); iemand bonzjoere: iem. met het handje bonjoer, d.i. vaarwel wuiven, ook sjoere(n) geheten.

snaevel: -z.nw.,m., genever. G. vult aan: ook 'pits'. Ik denk dat veel oudere lezers zich dit woord wel herinneren.

Pag. 121.

streesele: -zacht praten. Ik suggereerde al dat het wel eens 'strissele' zou kunnen zijn. Ook Ad Otten meende dat te weten. P. beaamt dat en definieert: "zachtjes=verdacht praten van twee personen in een klein gezelschap. G. bevestigt de uitspraak 'strissele'. De betekenis is dezelfde als die van het Gemertse 'smiespele'.

striemmel: -z.nw.,m., een valsaard. P. geeft als betekenis: "een pinnige, rijke stinkerd, die maar moeilijk iets kan missen, bv. bij een collecte".

tɔttele: - stamelen. P. en ook G. geven de Gemertse vorm: 'stammele'.

tunneke: - z.nw.,o., dikke, korte man volgens Van Berlo. Ikzelf dacht dat het woord voor vrouwen gebruikt werd, maar P. denkt dat Van Berlo gelijk heeft.

verkazzeroent: -volt.dlw., bijna opzettelijk vernield of verwaarloosd. G. meent stellig dat dit woord geen Gemerts is maar Helmonds en uit de wielrennerij afkomstig is.

waajstere: -lucht in beweging brengen, waaieren. G. tekent hierbij aan: 'wajstere' (van stront; ook sprɛ̃ngkele).

Pag. 122.

wîrgaaj: -z.nw.,m. wedergade. Van Dale, 8ste dr.,p.2350: "v. (m.) persoon of zaak die met een bestaande, gegeven persoon of zaak geheel overeenkomt (in zeker opzicht), gelijk (in waarde,uitmuntendheid)". Ik merkte daarbij op: "In Gemert vooral van zaken". De laatste mening wordt bevestigd door G. die opmerkt: "ɛ́ɛ́n deel van een paar, bv. een paar sokken".

P. schrijft: "Ik ken het vooral in de betekenis van bv. twee dieren, afkomstig van dezelfde moeder; bv. van twee varkens, maar dan van verschillend geslacht; bv. ''n gîlt ɛ̂n 'ne bɔ̈rch(t), resp. een niet drachtig, vrouwelijk varken en een berg of barg, manlijk zwijn, inzonderheid een big van ongeveer drie weken oud, die gesneden is (Van Dale).

zaajsie: -z.nw.,o., zeis (voor het maaien van gras). P. tekent hierbij aan dat volgens hem het woord niet onzijdig is maar vrouwelijk en hij heeft gelijk. Mijn verontschul-

digingen, ik had het kunnen weten. De Bont noemt het geslacht en Martien van den Boom bevestigde desgevraagd dat men zegt: 'deez zaajsie' (vlg. deez vraow).

zeecht: -z.nw.,zicht, bestuurd met één hand voor het maaien van koren. Volgens Van Berlo mannelijk, volgens Van Dale vrouwelijk. P. schrijft: "Ik dacht vrouwelijk. Ze werd, meen ik, gebruikt voor het maaien van rogge, haver en gerst; mogelijk ook voor 'boekkent'(=boekweit), maar hiervoor werd, meen ik, 'de zaajsie' gebruikt.

Dit was het dan. Heel hartelijk dank aan (nogmaals) Jan van Berlo voor het vastleggen van interessante woorden, aan Hein van Gemert, M.H.J. Pennings O.Praem., J.J.v.d. Broek, Frans van de Laar, J.W. Vos en Martien van den Boom. En ook Piet Rooyackers, al wist hij niet dat ik behalve in zijn verhalen ook nog geïnteresseerd was in zijn 'Gîmmers".
Zoals altijd kunt U ook deze keer weer Uw commentaar (op dit commentaar) en Uw aanvullingen kwijt bij de schrijver van dit artikel.

Gemert, juni 1983.